

Válasz

*Prof. Hunyadi László, Prof. Giampaolo Salvi és Prof. Alberti Gábor
opponensi véleményére*

Legelőször szeretnék köszönetet mondani mindhárom opponensemnek, hogy értekezésem gondos áttanulmányozásával és alapos bírálatuk elkészítésével megtiszteltek. Hálás vagyok nekik építő kritikai észrevételeikért, gondolatébresztő, helyenként kifejezetten messzire mutató kérdéseikért, és köszönöm mindhármuk meleg és dícsérő szavait, mellyel ezt a dolgozatomat is és eddigi egész munkámat értékelték. Kutatóként nagy öröömre szolgált, hogy mindhárman igen világosan látják, és véleményükben pontosan meg is fogalmazzák értekezésem fő törekvését. Céлом valóban az volt, hogy a magyar mondat szórendi rugalmasságának vizsgálatán keresztül a mai transzformációs generatív grammatikamodell fő sodrára jellemző, szintaktikai templátumokkal operáló (ún. kartografikus) megközelítésnek—melyet Salvi professzor úrral egyetértve inkább a taxonomikus leírás eszközének, mint magyarázó erejű elméletnek tartok—egy olyan alternatíváját dolgozzam ki a magyar nyelv adataira építve, mely a Minimalista szintaxiselmélet alapelveivel jobb összhangban van, és amely erőteljesebben épít a szintaxissal érintkező hangalaki és jelentéstani nyelvi komponensek szerepére. Opponenseim pozitív visszajelzései bátorítanak és megerősítenek munkám érdemeit illetően, kérdéseik és kritikai észrevételeik pedig az értekezés könyvvé való átdolgozásában nagy segítségemre lesznek. Őszintén mondhatom, hogy elismerő értékeléseik együtt és egymás mellett számomra különleges értékkel bírnak, kiváltképp mert bennük három lényegesen eltérő elméleti irány nemzetközileg elismert művelőit tiszteltem. Alberti professzor úr dícsérő szavainak számomra külön nyomatékot ad, hogy ő egy a transzformációs grammatikamoddellel közvetlenül versengő, lexikalista generatív modell kidolgozója és művelője.

Opponenseim nagyrészt egymástól eltérő észrevételeket fogalmaztak meg, ugyanakkor a bírálatokban feltett néhány kiemelkedő kérdést igyekszem válaszomban egymással összekapcsolni, és az érintett tágabb kérdéskörökre együttesen reflektálni. A véleményekben két olyan jelentős kérdéskört véltem felfedezni, amelyet nagyrészt különböző szempontok alapján ugyan, de két-két opponensem is érintett, ezekre a nagyobb témákra fűztem tehát fel mondandómat. E kérdéskörök a nyelvelmélet alapkérdései közé

tartoznak, így nyugodt szívvel előrebocsájthatom, hogy az ezekkel kapcsolatos megjegyzéseim többsége *egy* lehetségesnek tartható, az általam művelt kutatási irányzaton belül sem egységesen elfogadott—vagy akár egyformán értelmezett—álláspontot tükröznek. Megtisztelő, hogy a feltett kérdéseikkel opponenseim lehetőséget teremtettek nézeteim kifejtésére e tágabb témakörökben is. A következőkben az említett általános kérdések tárgyalása során reagálok a fontosabb, egy-egy konkrét elemzésre vonatkozó és az adott általános kérdéskörhöz szorosan kapcsolódó felvetésre is.

1. A grammatikaelmélet komponenseinek viszonya

Két opponensem vet fel a grammatika komponenseinek viszonyára vonatkozó általános kérdéseket, akár átfogóan, akár konkrét elemzések kapcsán. Hunyadi professzor úr több helyen is kitér a prozódia viszonyára a szintaxissal és a jelentéstannal. Véleményének 2b. pontjában azt a kérdést teszi fel, hogy egy szintaktikai összetevő prozódiai jellemzőinek azonosítása mennyiben járulhat hozzá az adott összetevő szintaktikai pozíciójának meghatározásához. Természetesen a válasz nagyban függ attól, hogy a modellünkben az adott prozódiai jellemzőt mi idézheti elő, illetve, hogy a jelentéstani, információszerkezeti vonások adott szintaktikai pozíciókhoz társulnak-e. Véleményem szerint egy adott prozódiai jellemző akkor használható érvként a pozíció meghatározásában, ha függetlenül kapcsolat (legalább egyirányú implikációs viszony) mutatható ki közte és a feltételezett szintaktikai pozíció között. A kapcsolat lehet közvetlen (ha az adott prozódiai jellemzőt egyedül a szintaktikai pozíció idézi elő), de lehet közvetett is (ha például a prozódiai jellemző egy jelentéstani, információszerkezeti tulajdonsággal függ össze, de független bizonyítékok szerint az ez utóbbi tulajdonsággal rendelkező összetevők mindig a feltételezett szintaktikai pozícióban jelennek meg). Egyéb esetekben az adott prozódiai jellemző legfeljebb a feltételezett szintaktikai elemzés plauzibilitásának alátámasztásául szolgálhat.

Bírálóm ehhez kapcsolódó további, konkrét kérdése az 5. fejezet (47)-es példájára tér ki, ami a következő:

(1) Minden diák, aki most itt ül tegnap egy buliban volt = (47)

A kérdés arra vonatkozik, hogy vajon feltétlenül topik-e az ilyen mondatokban az univerzális kvantoros kifejezés, s ha igen, akkor ez megállapítható-e egyedül a prozódiai

tulajdonságaiból. Az imént mondottak alapján azt válaszolhatom, hogy ez csak akkor volna lehetséges, ha függetlenül megállapítást nyerne, hogy az ilyen mondatokban a kvantorkifejezés olyan prozódiai vonásokkal rendelkezik, amelyek (az ige előtti mezőben) csak a topikokra jellemzőek. Sajnos a magyar topikokkal kapcsolatban ezidáig ahhoz kevés empirikus prozódiai kutatást végeztek, hogy ezt a kérdést egyértelműen el lehessen dönteni. Konkrétan (47) esetében azt volna szükséges vizsgálni, hogy utal-e a kvantorkifejezés végén H% határtónus és ezt követő mérhető szünet erős prozódiai határ jelenlétére, illetve ezek a határjelzők milyen arányban jelennek meg, esetleg kötelező-e egyik vagy másik. (A kapott adatokat természetesen a kvantorkifejezés hasonló prozódiai környezetbeli, de poszt-verbális előfordulásán mért adatokkal való összehasonlításban lehetne csak értelmezni.) Mindenesetre a (47)-es példát nem prozódiai jellemzői, hanem szórendje miatt használtam fel az 5. fejezetben annak illusztrálására, hogy univerzális kvantoros kifejezés bizonyos esetekben állhat pre-verbális topikra jellemző pozícióban. Szabolcsi Anna feltételezését követve ezt ebben a mondatban az mutatja, hogy a kvantorkifejezés megelőzhet olyan szerkezetileg magas helyzetű határozókat, mint a *tegnap*.

Teljesen egyetértek Hunyadi professzor úr azon megjegyzésével, hogy amennyiben a *kevés fiú* típusú számláló kvantorok ugyanolyan prozódiai szerkezetben állnak, mint az ige előtti azonosító fókusz, ebből nem következik, hogy szintaktikailag (vagy szemantikailag) azonosító fókuszként kell őket kezelni. Alapvetően ige előtti pozíciójuk és jelentésük alapján gondolhatjuk, hogy (pre-verbálisan) azonosító fókuszként értelmeződnek, az esetleges prozódiai párhuzam az azonosító fókusszal ezt a megközelítést csak megerősítheti. Egyébként az empirikus kutatás szempontjából fontos tisztázandó kérdésnek tekintem, hogy egyrészt a közvetlenül az ige előtti azonosító fókusz (közelebből annak az É. Kiss-féle értelemben nem-kontrasztív változata) és az igét (neutrális mondatban) szintén közvetlenül megelőző igemódosítók prozódijára között van-e kimutatható, és a prozódiai szerkezettől független különbség. Amennyiben található ilyen, akkor vizsgálhatóvá válna, hogy a számláló kvantorok a fókuszra jellemző prozódiai tulajdonságokkal bírnak, vagy az igemódosítókra jellemzőkkel. Véleményem szerint ez fontos adalékul szolgálna a számláló kvantorok státuszának vizsgálatához.

Bírálatában Hunyadi professzor úr több helyen érinti a szintaktikai és prozódiai szerkezetek közötti leképezés általánosabb kérdését. E leképezés tulajdonságai miatt a prozódia szerkezet összetevői jellemzően a szintaktikai szerkezet valamely összetevőinek

megfeleltethetők. Azonban ez távolról sincs mindig így. A mondat szintjén egy másik fő tényező, amely a prozódiai szerkezetre hatással van épp az információszerkezet. (Hunyadi professzor úr korábbi munkái amellet érvelnek, hogy létezik egy meghatározott logikai szerkezet–prozódia leképezés is.) A mondatok szintaktikai szerkezeti és információszerkezeti egységeinek eltérései miatt a szintaxis–mondatprozódia és az információszerkezet–mondatprozódia leképezés nem lehet egyszerre izomorfizmus. Ezért általánosságban szólva messzemenőleg egyetértek opponensemvel abban, hogy sok mondatban a szintaktikai szerkezet és a prozódiai szerkezet nem felelnek meg egymásnak.

Rátérve mostmár az egyes topikoknak Hunyadi professzor úr bírálatában a 2.g pontban említett konkrét, lehetséges prozódiai dallamgörbéjére, és az általa felvetett kérdésre, e prozódiai megvalósulás típushoz csak néhány apróbb megjegyzést fűznék. Bírálóm teljességgel jogos kérdése arra vonatkozik, hogy egy topikon és az őt követő komment első elemén megvalósulhat folyamatos F0 emelkedés–ereszkedés is, mely kizárja, hogy általános érvényű legyen 5. fejezetem (48)-as állítása, miszerint a topikot és a kommentet nem tartalmazhatja ugyanazon intonációs frázis („tartalmaz” alatt a közvetlen tartalmazást értve).

Bírálóm implicit módon abból a feltételezésből indul ki, hogy erős prozódiai határon keresztül, mint amilyen két intonációs frázis között fennáll, nem lehetséges interpoláció. Ha lehetséges volna, akkor az F0 folyamatos emelkedése–ereszkedése nem zárná ki két külön intonációs frázis feltételezését. Azonban ha interpoláció nem is lehetséges két külön intonációs frázis közötti erős—egy záró intonációs frázishatárból és egy nyitó intonációs frázishatárból álló—határon keresztül, elképzelhető, hogy ennél gyengébb határokon keresztül lehetséges. Fonológiai frázisok (vagy Major Phrase-ek) határain keresztül tudjuk, hogy lehetséges, a kérdés akkor az marad, hogy léteznek-e e két szintű határ közötti erősséggel bíró prozódiai szerkezeti határok.

A prozódiai (és más) szerkezetek rekurzióját vizsgáló munkásságát ismerve és követve egyértelmű, hogy Hunyadi professzor úr úgy látja, a Selkirk-féle Strict Layer Hypothesis, mely többek között a prozódiai tartományok rekurzióját is kizárja, nem tartható. Ezzel a nézettel—amennyire ezirányú korlátozott ismereteim ezt egyáltalán lehetővé teszik—én is egyetértek. (Leglábbis ebbe az irányba mutat egy sor kutatási eredmény, pl. Ladd 1988, Selkirk 1995, Truckenbrodt 1999, Wagner 2005, Itô and Mester 2006, Kratzer and Selkirk 2007.) Ha azonban elfogadjuk, hogy akár az intonációs frázisok is rekurzívan egymásba ágyazhatók (mint Selkirk 2009 is állítja), akkor ebből következik,

hogy létezhethet egyetlen intonációs frázishatárból álló prozódiai határ is. Lehetségesnek tartom, hogy az opponensem által említett folyamatos F0 emelkedés–ereszkedést mutató példatípus egy olyan prozódiai szerkezettel írható le, amelyben a topik és a komment együtt együtt egy intonációs frázist alkot, és ezen belül maga a komment is egy intonációs frázist alkot:

(2) (ip topik (ip komment))

Ebben a szerkezetben a topik és a komment között kettő helyett (egy záró és egy nyitó) csak egy intonációs frázishatár található: egy nyitó frázishatár, amely a komment élén áll. Ha feltesszük, hogy az interpoláció csak záróhatárt (vagy záró- és nyitóhatárt is) tartalmazó prozódiai határon keresztül nem lehetséges, akkor az interpolációt tartalmazó dallamgörbe magyarázhatóvá válik úgy, hogy eközben fenntartható marad az az állítás, mely szerint a topikot és a kommentet nem tartalmazhatja közvetlenül ugyanazon intonációs frázis.

Ehhez kapcsolódóan hadd jegyezzem meg, hogy Shinichiro Ishiharával közös, folyamatban lévő kutatásunkban (mely mindazonáltal nem elsősorban erre a kérdésre irányult) azt találtuk, hogy a topik és egy univerzális kvantorkifejezéssel kezdődő komment között vagy teljes pitch reset figyelhető meg, vagy részleges downstep, míg teljes downstep nem. Ha elfogadjuk, hogy a downstep elsősorban az intonációs frázison mint egységen belül történik, akkor a teljes downstep az intonációs frázishatár hiányának, a teljes pitch reset az erős (záró és nyitó határjelölőből álló) intonációs frázishatár jelenlétének, míg a részleges (10–20 Herz nagyságú) downstep gyenge intonációs frázishatár (azaz: csak egy nyitó intonációs frázishatár) jelenlétének lehet indikátora. A topikot követően általunk megfigyelt részleges downstep elérhetősége tehát épp az említett rekurzív intonációs frázis szerkezet mellett szolgáltat érvet.

Hunyadi professzor úr opponensi véleményében egy másik, a prozódiai komponenst érintő általános grammatikaelméleti kérdést is feszeget: ez nem más, mint a prozódia és a jelentés kapcsolata a grammatikamodellben. Alapvető kérdéstről van szó, amely az emberi nyelv modularitása hipotézisének körébe tartozik, és az ún. T-modell tarthatóságát, ezen belül a fonológiai/fonetikai forma és a jelentés/információszerkezet komponensei közötti közvetlen interakció lehetőségességét, illetve lehetetlenségét érinti. A T-modell—értelmezésében—módszertani szempontból épp azért tartható kívánatosnak, mert megszorítja a lehetséges grammatikai interakciók fajtáit, így potenciálisan elegánsabb

modellt tesz lehetővé. Persze a T-modell csak akkor eredményez valóban elegánsabb elméletet, ha az említett megszorítottság nem teszi szükségessé a modell más aspektusainak bonyolítását, nem tesz elkerülhetlenné egyes grammatikai komponensekben vagy a köztük történő leképezésekben stipulatív, motiválatlan, vagy ontológiailag kétségbevonható feltevéseket. Ha mégis, akkor termékenyebbnek tűnik T-modell lazítása, és a közvetlen fonológiai/fonetikai forma–jelentés/információszerkezet párokra vonatkozó megszorítások alkalmazása. Személyes kutatói véleményem az, hogy az információszerkezet esetében ez nehezen megkerülhető.

A konkrét felvetésekre térve, bírálóm rákérdez, véleményem szerint „mennyire járul hozzá az elemzés teljességéhez a prozódiai megvalósítás leírása és vizsgálata is”. Teszi ezt épp az imént összefoglalt tágabb kérdés kontextusában. Közelebbről azt veti fel, hogy a monoton növekvő disztributív kvantorok és a számláló kvantorok grammatikájában milyen szerep juthat egyes többértelműségek leírásában és magyarázatában. Bár közelebbről nem határozza meg, felteszem, bírálóm itt a posztverbális monoton növekvő kvantorkifejezések és számláló kvantorkifejezések eseteire gondol. Utóbbiak tekintetében értekezésemben azt vetem fel, hogy posztverbális helyzetben lehetséges, hogy fókuszáltságuk választható, de nem kötelező, s ezzel függenek össze a posztverbális mezőn belüli hatókörértelmezési lehetőségeik. Ezt valóban érdemes volna empirikusan vizsgálni, itt a prozódiai kísérletezés segíthet annak eldöntésében, hogy valóban összefügg-e az esetlegesen elérhető inverz hatóköri értelmezésük a—jóslatom szerint—ezen értelmezés esetén kötelezően mutatott, a fókuszra jellemző prozodiájukkal. Az előbbi kifejezéstípus, azaz a monoton növekvő kvantorkifejezések szempontjából is fontos volna az empirikus prozódiai vizsgálat, mert attól azt remélhetjük, hogy megérthetővé válik a kvantoremelési mozgás nyíltságának a PF reprezentáció szempontjából vett opcionálitása: mint disszertációm 3. fejezetében taglalom, hipotézisem szerint ezért a PF reprezentációban megvalósuló opcionálitásért a prozódiai formát megszorító vonatkozó leképezési elvek lehetnek felelősek.

Hasonló szellemű Hunyadi professzor úr felvetése a több azonosító fókuszot tartalmazó mondatokat illetően. Opponensem lehetségesnek tartja, hogy a valódi többszörös fókuszot (VTF) tartalmazó szerkezetek és a több fókusz-exponens, de egy szemantikai fókuszot tartalmazó szerkezetek (melyeket komplex fókuszoknak neveztem) közti jelentéskülönbséggel korrelálhat egy (vagy több) prozódiai különbség is. E felvetéssel messzemenőleg egyetértek. Olyannyira, hogy munkatársaimmal együtt megkezdtük a posztverbális fókusz prozodiájának vizsgálatát keretében e kérdés empirikus vizsgálatát.

Jelenleg a felvételek annotálása folyik, ezután következik majd a statisztikai elemzés—a nyár közepére izgalmas eredményekre számítok e téren. Hunyadi professzor úr felvetése számomra egy következő kérdéshez vezet el. Amennyiben szisztematikus eltérést találunk az adatokban a két jelentés (azaz a két információszerkezet) között, és ez az eltérés kategorikus és magát a prozódiai szerkezetet érinti, akkor felmerül, hogy e prozódiai eltérésből mennyiben lehet levezetni az eddig szintaktikainak tartott, és ún. rejtett mozgatással leírt különbségeket a két konstrukció vonatkozásában. Anélkül, hogy itt részletekbe bocsátkoznék, illusztrációként megemlítem, hogy az in situ második fókuszra érvényesülni látszó egyes lokális hatások (pl. a Beck-féle intervenciós hatások, a beágyazott időjeles tagmondatok gyenge szigetként való viselkedése) tekintetében határozottan ígéretesnek látom—és egy néhány hónap múlva induló projekt keretében tervezem is—az ilyen irányú kutatásokat. Hunyadi professzor úr más, konkrét felvetésekkel, javaslatokkal is él, melyeket hálásan köszönök és a mondott projekt munkálataiba be is építem őket.

Alberti professzor úr egy másik vonatkozásban fogalmaz meg a grammatika szerveződését érintő alapkérdést, mely nem más, mint a szintaxis és a szemantika viszonyának, s e két komponens szerepének kérdése a grammatikán belül. Fő kérdése e tárgykörben arra vonatkozik, hogy mi a státusza a Szintaxis Autonómiája hipotézisének egy olyan minimalista modellváltozatban, amely a szintaktikai műveletek működését (elsősorban az elméleti keretet jellemző mozgatási transzformációkét) a dolgozatomban Általánosított Utolsó Mentsvár (Generalized Last Resort) elnevezéssel illetett elv által szorítja meg.

Az elv szigorúbb változatában azt mondja ki, hogy a szintaktikai (mozgatási) műveletek akkor és csak akkor engedélyezettek, ha alkalmazásuk szemantikai értelmezhetetlenség elkerülését szolgálja. Ez lefedné az értelmezhetlen morfoszintaktikai jegyek ellenőrzését célzó mozgatásokat, valamint a Kvantoremeléshez hasonló mozgatásokat, melyek alkalmazása (legalábbis az egyik elterjedt megközelítés szerint) szemantikai típus ütközést kerül el. Ugyanakkor az elvnek ez a szigorú megfogalmazása nem terjed ki a Danny Fox MIT monográfiájában tárgyalt tényekre, sem pedig a pusztán a diskurzus szerepekkel összefüggő mozgatásokra, mint amilyenek a topikalizáció és a fókuszálás egyes fajtái. (Utóbbiak alatt nem feltétlenül a magyar szintaxisában topikalizációnak és fókuszálásnak nevezett transzformációkat kell érteni, hiszen a

szakirodalom meghatározó része szerint ezek a mozgatók épphogy nem olyan diskurzus státuszokkal vannak közvetlen összefüggésben, mint amilyen a régi illetve új információ státusza. Ezek inkább egy predikáció logikai alanyának szerepével, illetve az azonosító predikátum jelentéssel függenek össze.) Ha ezekre is általánosítani kívánjuk az elvet, úgy elérkezünk a Chomsky (2004; majd 2007, 2008) által programmatikusan megfogalmazott kevésbé megszorító változathoz, melyet én egyszerű formában veszek át, s mely szerint egy transzformáció akkor és csak akkor engedélyezett, ha hatással van a szemantikai–információszerkezeti értelmezésre.

Voltaképpen az értekezésben vizsgált adatok kezeléséhez nem szükséges a kevésbé megszorító változatot fogadni el, ha magának az azonosító fókusz kifejezésnek a kiinduló szerkezetben olyan jelentést tulajdonítunk, amely szerint az azonosító predikátum. Ekkor az azonosító fókusz mozgatóját egy a Kvantoremeléshez hasonló, típuskonfliktust, azaz szemantikai értelmezhetetlenséget feloldó szintaktikai műveletként kezeljük. (A 3. fejezet anyagára épülő egyik megjelenés alatt álló publikációmban ezt a megoldást választom.)

Alberti professzornak a Szintaxis Autonómiáját érintő kérdése egyformán vonatkoztatható mind a szigorúbb, mind a kevésbé szigorú, általánosított Utolsó Mentsvár elvét magában foglaló elméletváltozatra, hiszen az elv mindkét esetben úgy szűr ki transzformációkat, hogy azok szemantikai hatását veszi figyelembe. Kiindulásként le kell szögezmem, Alberti professzor úr éles szemmel és csalhatatlan lényeglátással a minimalista elméleti keret véleményem szerint talán legneuralgikusabb pontjára tapint rá, amikor arról kérdez, véleményem szerint mi lehet a sorsa általában a minimalista transzformációs elméletben a Szintaxis Autonómiája hipotézisének. Oponensem több helyen, több konkrét összefüggésben, és több irányból is ráközelítve fogalmazza meg kérdését; maga az alapkérdés mindvégig ugyanaz marad. Mivel egy a nyelvelmélet alapjait érintő és igen széles hatású kérdéstről van szó, amely valóban, ahogy Alberti professzor is megjegyzi, az elmúlt fél évszázad szintaxistörténetének egyik sarokköve, véleményemet a védelemre készített válasz műfaját tiszteletben tartva, a lehető legrövidebben és lényegretörően fogom megfogalmazni.

A transzformációs grammatika mai, az értekezésemben kiindulásnak vett ún. minimalista változata nézetem szerint (többek közt a fent említett, pusztán a diskurzus státusszal összefüggő mozgatók okán is) nehezen kerülheti meg, hogy egy az Általánosított Utolsó Mentsvár elvéhez hasonló elvet elfogadjon. A szintaktikai levezetés gazdaságosságának alaphipotézise szerint a mozgatói (és más) műveletek alkalmazása és

nem alkalmazása közül csak akkor választható az alkalmazás, ha ezt valamely a szintaxissal érintkező nyelvtani komponens által támasztott kívánalom kiváltja (ez az Utolsó Mentsvár elvének legkevésbé specifikus megfogalmazása). További alaphipotézis, hogy ezen érintkező komponensek csak számukra értelmezhető szimbólumokat tartalmazó reprezentációkat fogadnak el (ez a Teljes Értelmezhetőség kívánalma).

Első évtizedében a minimalista kutatási program ezt a két alapelvet szintaktikalizált szemantikai és információszerkezeti tulajdonságoknak megfeleltethető formális, és legalább egy előfordulásukban szemantikailag értelmezhetetlen, valamint gyakran morfofonológiailag is üres jegyek feltételezésének árán implementálta. Ennek köszönhetően az Utolsó Mentsvár elve—a jegyellenőrzés, vagy ennek megfelelői folytán—pusztán a szintaktikai ábrázolásokra megfogalmazva is működőképes volt. Ez természetesen technikailag lehetséges, de (az empirikus problémákat most félretéve) már az okozott redundancia és más módszertani megfontolások alapján is kifogásolható, mint azt a disszertáció első és második fejezetében részleteztem. Opponenseim véleményéből az derült ki számomra, hogy ezen elméletváltozat kifejtett kritikájával mindhárman egyetértének.

Chomsky legutóbbi munkáiban maga is lemond a szintaktikalizált szemantikai és információszerkezeti jegyekről, és, mint már említettem, az Általánosított Utolsó Mentsvár elfogadásának irányába mozdul el. A szintaktikalizálásról ugyanakkor nem mond le teljesen: továbbra is feltételez formális jegyeket (melyeket Széljegyeknek (Edge feature) nevez), melyek nem értelmezhetőek egyik interfész komponens számára sem, és melyeket a mozgások eliminálnak. Ezen kívül a Szintaxis Autonómiájának védelmében a maradék jegyek értelmezhetetlenségét a szintaxis számára úgy teszi „láthatóvá”, hogy azt a jegy jegyértékének kitöltetlenségével teszi egyenlővé. A Széljegyek feltételezését, be kell vallanom, redundánsnak tartom (erről egyik munkámban külön írtam is egy más összefüggésben), hiszen ha ők a mozgások kiváltói, akkor arra kell választ adni, hogy mi engedélyezi az ő jelenlétüket—ez pedig nem lesz más, mint a mozgással elért interpretáció.

Az Utolsó Mentsvár gazdaságossági elve és a Teljes Értelmezhetőség kívánalma által meghatározott elméletben a kifogásolható értelmezhetetlen jegyek feltételezése egyetlen alternatívájának azt látom, ha az Utolsó Mentsvár elv nem a szintaxison belül, hanem a szintaxis és az érintkező komponensek együttesén működik, tehát az elv több komponenst lát egyszerre—ezt neveztem (ugyan csak a szemantikai komponenst véve tekintetbe)

általánosított Utolsó Mentsvárnak. Az elv hivatkozik a jelentésre, de az elv nem a szintaxis része. A szintaxis mint komponens továbbra is autonóm, hiszen csak saját primitívumain működik, és működése során nem hivatkozik rajta kívül eső komponensekre, és továbbra is a többi komponenstől függetlenített módon, egyedül felelőssé tehető rengeteg jelenségért.

Ebben az értelemben tehát a „Move Alfa” is tovább él. A túlgenerálás mértéke azonban a Kormányzás és Kötés elméletéhez képest radikális mértékben csökken, ha az Utolsó Mentsvár elvét a levezetés során lokálisan, a levezetés egy adott stádiumában az alternatív deriváció-folytatások csak egy szűk körére kell alkalmazni. Ezt szolgálta a fázisok bevezetése Chomsky (2000, 2001)-nél, mely nem mást jelentett, mint a szintaktikai deriváció és az érintkező komponensek közti leképezés egyszerűségének elvetését, s e leképezésnek bizonyos szintaktikai fejek által kiváltott (Transfernek nevezett) műveletként való felfogása. Ha a fázisok kellően kis méretűek (pl. minden frázis egy fázis, ami mellett korábban több más kutató mellett én magam is érveltem), akkor az alternatív szintaktikai művelet szekvenciák összehasonlításának komputációs költségei relatíve alacsonyan tarthatók, mert csak rövid szekvenciákat kell kiértékelni (ez Collins Local Economy című disszertációja óta előtérben lévő törekvés). Ideális esetben a döntés triviális: csak annyit kell eldönteni, hogy az Utolsó Mentsvár értelmében egy művelet alkalmazandó avagy nem. Egyelőre azonban szükségesnek tűnik az ideális esettől eltérő, annál valamivel komplexebb összehasonlításokat feltételezni.

Az eddigiekből minden bizonnyal kiderül az is, hogy nem értek egyet—bár ez számára egyáltalán nem lesz meglepő—Alberti professzor úrnak azzal a kategorikus megfogalmazásával, hogy a Szintaxis Autonómiájának hipotézise „a tényleges kommunikációs folyamathoz képest teljes képtelenséget fejez ki”. Ez véleményem szerint a konkrét további elméletalkotó feltételezéseken is múlik: a fent vázolt, csak szűk körű szintaktikai összehasonlító kalkulációkat végző modellt például nem tartom ebből a szempontból implauzibilisnek. Teljesen egyet tudok érteni viszont azzal, hogy a Kormányzás és Kötés elmélet, valamint a minimalista kutatási program korábbi szakaszára jellemző feltételezések a Szintaxis Autonómiájának hipotézisét a kommunikációs folyamat szempontjából enyhén szólva nem tették—a Hunyadi professzor úr által is alkalmazott terminust használva—pszichológiailag reálissá. Azonban e korábbi elméletváltozatok védelmében is meg kell említenem—nem Alberti professzor úrnak címezve, aki előtt ez jól ismert, hanem csak a teljesség kedvéért—, hogy ezek az elméletváltozatok nem kívánták a performancia (értve itt ezalatt: a valós idejű produkció és feldolgozás, tágabban a

nyelvtudást működtető algoritmusok és implementációjuk) modelljét is nyújtani. Ezt egyébként a mai elméletváltozat fő sodra sem tűzi ki célként, annak ellenére, hogy a kérdés felvetése a mai minimalista modell alapján ma reálisabb vállalkozásnak tűnik, mint a transzformációs generatív nyelvtan történetében eddig bármikor (vö. Pléh Csaba pszicholingvisztika történeti áttekintését). Mindez persze további, még messzebb mutató kérdésekhez vezet el, ti. a kompetencia és performancia pontos fogalmi tartalmának kérdéséhez, valamint az egyikről és másiktól alkotott modellek egyesítése kívánatosságának kérdéséhez. Ezek azonban már végképp kívül esnek jelen válaszom keretein. Itt e kérdések előtérbe vonásával csupán Alberti professzor úr állítását kívántam egy tágabb, komplexebb kontextusba helyezni.

Az imént az Utolsó Mentsvárral összefüggően a derivációs alternatívák összehasonlításával kapcsolatban említett komputációs költség kérdése már átvezet válaszom második, az elsőnél rövidebb részéhez, amely az elméleti elegancia kérdéskörében reagál opponenseim megjegyzéseire.

2. Elméleti elegancia

Hadd jegyezzem meg elsőként azt, hogy teljes mértékben egyetértek Alberti professzor úrral abban, hogy a mai minimalista elméletnek, amennyiben költségeket értékelő gazdaságossági elvekkel óhajt operálni, ki kell dolgoznia a költségek kalkulációjának pontos algoritmusát. Egy másik lehetőség, aminek a kutatók körében legalább ugyanilyen erős a támogatottsága, a gazdaságosság mint költségértékelés kiiktatása, vagy trivializálása volna (utóbbira példa az egy lokális döntés egy mozgás elvégzéséről vagy el nem végzéséről). Én személy szerint úgy vélem, hogy a szintaktikai deriváción belül a gazdaságossági döntéseknek lokálisaknak és triviálisaknak kell lenniük (mert ha nem így van, az egy derivációs modellben a költségek halmozódásának és kombinálódásának köszönhetően vészesen komplex kalkulációkat tenne szükségessé, pontosan ahogy Alberti professzor is rámutat); ugyanakkor a szintaxison kívüli, például a prozódiai komponensen belüli, vagy a komponensek közti leképezési viszonyokat szabályozó, (akár különböző mértékben is) megsérthető elvek lehetnek kevésbé triviálisak. Komputációs szempontból az utóbbiak esetében is kívánatos, hogy legyenek lokálisak (tehát a modell például ne egy teljes összetett mondat alternatív prozódiai megvalósulásait hasonlítsa össze egyszerre minden releváns prozódiai szempontból).

Dolgozatom fókusszal foglalkozó 3. fejezetében hivatkozott gazdaságossági elvek (melyek a (20)-as, (21)-es és (38)-as számot kapták) közül a (20)-as—mely a nyílt és rejtett mozgítás közötti választásról szól—az imént hivatkozott Collins-féle értelemben lokális. (21) és (38) a prozódiai reprezentációra vonatkozó (amúgy bevettnek számító) elvek egyszerű megfogalmazásai. A prozódiai reprezentáció komputációjára nem tudok róla, hogy a szintaktikai szerkezetek komputációjához hasonlóan az Utolsó Mentsvár elvét közvetlenül alkalmazták volna a szakirodalomban, de Optimalitáselméleti megközelítésekben elterjedt a jelöltségi megszorítások használata, melyek az Utolsó Mentsvár elvének közeli rokonai. A szintén a 3. fejezetben citált (31)-es Hatóköri Transzparencia elv is megsérthető megszorítás, mely Optimalitáselméleti eszközökkel működtethető a leírás adekvátsága szempontjából kellően rugalmasan (ennek szükségességét példázza Alberti professzor úr 27. pontjában említett mondatpár is, mely által felvetett problémára a fejezetre épülő, megjelenés alatt álló egyik publikációban röviden ki is térek, bár konklúzív megoldására nem teszek kísérletet). (31) szintén nem a szintaktikai komputációra vonatkozó elv, hanem a szemantika és prozódia komponenseit hozza kapcsolatba. Megjegyzem itt, hogy megjelenés alatt álló dolgozatomban olyan alternatívát kínálok, amelyben az e fejezetben bemutatott elemzés (31) nélkül is működik, tehát maga (31) nem elengedhetetlen része az elemzésnek.

Salvi professzor úr is megemlíti, hogy a 3. fejezetben található általános elvekről nem derül ki, hogy a nyelvtan más részeiben is jól fognak-e működni, ill. egyáltalán szükség van-e rájuk. Bár professzor úr ezt természetesnek tekinti, és hozzáteszi, hogy ilyen kérdésekkel minden kutatónak, aki egy adott rendszer alapját képező elveket próbál újrafogalmazni szembesülnie kell. Ezzel általánosságban természetesen egyetértek, ugyanakkor opponensemnek ez az észrevétele számomra arra világít rá, hogy—bár megfelelő szakirodalmi utalásokkal igyekeztem ezt jelezni—magában a 3. fejezet szövegében nem hangsúlyoztam eléggé, hogy azok az alapelvek, amelyekre az ott bemutatott átfogó elemzés épül, jórészt korábbi szakirodalmi eredményekre támaszkodnak. Ilyen mindenekelőtt az intonációs nyelvekre a legszélesebb körben elfogadott Nukleáris Hangsúly–Fókusz Megfelelés elve (22), a rejtett mozgításnak a nyílt mozgításnál kisebb költsége (20), (informális megfogalmazásban) a default főhangsúly törlésének és más helyre való áthelyezésének költségessége (21), de ilyen a talán valóban kérdéses (de mint fentebb már jeleztem, az itt tárgyalt adatok szempontjából kiváltható) Hatóköri Transzparencia elve (31) is. El kell ismernem viszont, hogy az adjunktum szerkezeti

helyzetű összetevők prozódiai megvalósulására vonatkozó Selkirk és Kratzer-féle javaslat egyelőre még valóban sok bizonytalanságot rejt, valamint azt is, hogy egyáltalán nem tettem világossá, hogy a (38)-ban megfogalmazott, intonációs frázis szerkezetre vonatkozó elv az intonációs frázisok határjelölői mennyiségi minimalizálását előíró, és megsérthető Optimalitáselméleti elvként megfogalmazva van forgalomban. (37) és (48) saját, az információs szerkezet–prozódiai szerkezet leképezést érintő javaslatok. Mindkét javaslatot a vonatkozó szakirodalom alapján tartom plauzibilisnak, bár ebben a megfogalmazásban sehol nem találkoztam velük. Ennek egyik oka valójában az, hogy a topikoknak és a fókusz háttérének státuszáról és részvételéről az információs szerkezet–prozódiai szerkezet leképezésben egy nagyságrenddel kevesebbet lehet tudni, mint a fókuszéről. Teljességgel egyetérték azonban Salvi professzor úr megjegyzéséből kiolvasható véleménnyel, hogy ezeket a megszorításokat (legalábbis ez utóbbi kettőt) érdemes volna további empirikus kutatásokkal alátámasztani, s ez kitűzött céloom is.

Itt reagálnék Salvi professzor úr egy másik megjegyzésére, mely szerint a minimalista keretelmélet és az Optimalitáselmélet jóval kompatibilisebbek egymással, mint számos művelőjük azt fel- vagy elismerni hajlamos. Ezzel a megállapítással a magam részéről messzemenőleg azonosulni tudok. Azt gondolom—s talán Salvi professzor úr is egyetért—ennek sokkal inkább tudományszociológiai, mint tudományos okai vannak. A minimalista elméleti keret alapvetően az elvek, megszorítások természetének elmélete (amellett, hogy az Occam borotvája módszertani elvet erőteljesebben követi a korábbi elméletváltozatnál, a Kormányzás és Kötés elméletnél). Az Optimalitáselméleti keret ezzel szemben alapvetően az elvek, megszorítások interakciójának (s ezen keresztül a nyelvi variációnak is) elmélete. A kettő valójában nemcsak kompatibilis: lényegi magjukat tekintve komplementáris természetűek. A Salvi professzor úr által is hivatkozott Hans Boekhuis a két keret házasításának egyik jeles képviselője, de természetesen a házasítás mikéntjének is több változata található meg a szakirodalomban. Én magam azzal a hipotézissel közelíték ehhez meta-elméleti kérdéshez, hogy magát az ún. szűk szintaxist nem megsérthető kívánalmak jellemzik, de az egyes komponensek interakcióját, vagy például a prozódia autonóm elveinek kölcsönhatását az Optimalitáselmélet keretében eredményesen lehet modellezni.

Alberti professzor úr—mint megjegyzi: provokatív—zárókérdésként azt teszi fel, hogy véleményem szerint összevethető-e az általa három pontban felvázolt elemzés, mely egyszerűbbnek tűnik az általam bemutatott alternatívánál, a disszertációmban kidolgozott

elemzéssel. Professzor úr biztosan elnézi nekem, ha e helyütt, a részletek hosszadalmas taglalása helyett, csak azt tudom válaszolni, hogy míg a három pontba szedett feltevésekre alapuló elemzés képes magukat a szórendi alaptényeket megragadni, nem látom át, hogy az értekezésben tárgyalt többi szintaktikai, szemantikai és prozódiai jelenség pontosan hogyan, milyen kiegészítésekkel állna elő. Mindenesetre a vázolt alapelemzést vonzónak találom (annál is inkább, mert még egyetemistaként egy Doximp konferencia proceedingsbe készítettem egy Optimalitáselméleti játék-elemzést, amelynek voltak az ő elemzési javaslatával közös pontjai), és mondanom sem kell, hogy kíváncsivá tett, hogyan lehetne azt továbbfejleszteni. Hadd tegyem ehhez még hozzá, hogy bár a mögöttes elméleti keretek nagyban különböznek, az három pontban felvetett javaslatok és Mark Newson Alignment Syntaxnek elnevezett Optimalitáselméleti keretében kidolgozott javaslatai között izgalmas párhuzamokat látok. Mivel az Alignment Syntaxben az Optimalitáselméleti szintaxismodulnak épp az a feladata, amit Alberti professzor úr opponensi véleménye 4. oldalának alján úgy fogalmaz meg, hogy a szintaxis a szemantikai struktúrából „kiolvassa a megfelelő szórendet”, azt hiszem, hogy előremutató javaslatai ebben a keretben izgalmas, újszerű módon volnának implementálhatók.

Salvi professzor úr és Alberti professzor úr is kitér röviden a 4. fejezetben bemutatott scrambling (keveredési) mozgítás alapú elemzésekre. Salvi professzor úr arra utal, hogy mivel többfajta scrambling létezik a nyelvekben (pl. a német típusú és a japán típusú scrambling jelentős vonásaikban különböznek, csakúgy mint mondjuk a japánon belül a hosszú scrambling a lokális, rövid scramblingtól), érdemes volna megvizsgálni az itt kifejtett elemzés kiterjesztésének lehetőségeit más scrambling típusokra. Ez terveim között is szerepel, én is izgalmas kutatási projektnek látom. Ez természetesen csak középtávú projekt lehet, hiszen a különböző fajta scrambling jelenségek kezelése—részben épp a fent már részletesen tárgyalt Utolsó Mentsvár elv központi szerepe miatt, részben a scramblingként leírt jelenségek (legalábbis látszólagos), Salvi professzor úr által ide idézett heterogenitása miatt—a mai minimalista szintaktikai keret egyik központi modellezési problémájának (gyakorlatilag minden elméletváltozata számára „kemény diónak”) tekinthetők.

Végül, de nem utolsósorban, a fókusztagadás kérdésére is kitér mind Alberti professzor úr, mind Salvi professzor úr. Elfogadom mindkettőjük kritikáját, és megköszönöm Alberti professzor úr frappáns megoldási javaslatát, amelyet igyekszem beépíteni a készítenő könyv kéziratába.

Néhány kérdésre, amelyet vagy kisebb jelentőségűnek véltem, vagy amelyre úgy ítélt meg, hogy a dolgozat adott helyén felfedezett megfogalmazásbeli hiba adhatott okot, vagy pedig amely a könyvé való átdolgozás során majd némi kiegészítést igényel csak, itt most nem tértem ki. Ezekért is nagyon hálás vagyok, és természetesen ha opponenseim szükségesnek látják és úgy kívánják, örömmel reagálok rájuk is a vita során. Hálával tartozom Alberti professzor úrnak az elírások és hiányzó hivatkozások észrevételezéseiért; lektori alapossága a könyvvé történő átdolgozásnak lesz nagy hasznára.

5. Zárszó

Zárszóként még egyszer meg szeretném köszönni mindhárom opponensemnek, Alberti professzor úrnak, Hunyadi professzor úrnak és Salvi professzor úrnak, hogy munkám gondos áttanulmányozásával és alapos bírálatuk elkészítésével megtiszteltek. Mind kifejezetten konstruktív kritikai észrevételeik, mind gondolatébresztő, az egyes résztémákat nagyobb távlatokba helyező kérdéseik inspirálólag hatottak rám, és egyértelműen előreviszik jövőbeli munkámat. Nem csak az értekezés könyvként való megjelentetésének folyamatában lesz segítségemre opponensi véleményük, de őszintén mondhatom, messzebb hatóan is megnyitottak előttem néhány olyan empirikus és elméleti perspektívát, ami a disszertációban elemzett témák további elmélyült kutatására sarkall. Legvégül újból megköszönöm mindhármuk meleg és elismerő szavait, mellyel ezt a dolgozatomat is és eddigi nyelvészeti kutatómunkám egészét értékelték. Igazán megtisztelő, a jövőbeni kutatásaim szempontjából is rendkívül inspiráló volt opponensi véleményüket olvashatni.